

پیامدهای کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲

دکتر سعید آل آقا

بعد از مدتها توطئه چینی بالاخره طرح تی پی آژاکس که توسط نمایندگان سرویس اطلاعات مخفی انگلستان تهیه شده بود با توافق سازمان سیا (CIA) به رهبری کرومیت روزولت و همکاری مزدوران داخلی با بودجه ای در حدود یک میلیون دلار از تاریخ ۲۴ تا ۲۸ مرداد ماه ۱۳۳۲ بمرحله اجرا درآمد. در زمینه اجرای این طرح نظریات مختلف گفته و نوشته شده است. لازم است از یک پژوهنده ایران یاد شود، جهانگیر عظیمی از محققینی بود که در همان سالهای اولیه پس از کودتای شرح ماجرای این واقعه را به صورت یک جزوه مخفی در تهران منتشر کرد و هزینه بسیاری از جان برای آن نوشتار پرداخت کرد و نیز پژوهندگان غربی دست اندرکاران کودتا مدتها بعد هر یک با توضیحاتی سعی کردند از دیدگاههای خود موضوع کودتا را شرح و تجزیه تحلیل نمایند ولی با آنکه نوشتارهای بسیاری انتشار یافته است ولی هنوز ابهاماتی در خور توجه در این جریان وجود دارد از جمله تعدادی از پژوهشگران عقیده دارند که در روز ۲۸ مرداد عده ای به صورت خود جوش به کودتاجیان پیوستند و سعی دارند نشان دهند ملت ایران فاقد بینش است و می نویسند و اشاعه می دهند روز ۲۷ مرداد و صبح روز بعد شعارها بر پایه **یا مرگ یا مصدق** بود و بعد از ظهر شعارها چنان تغییر باور نکردنی کرد که تبدیل به **مرگ بر مصدق و جاوید شاه** شد و خانه دکتر مصدق را غارت کردند و این را دلیل بر ادعای فاقد بینش بودن ملت ایران ارائه می نمایند و با این مبارزات ملت ایران را همواره زیر سؤال می برند حتی در مورد انقلاب مشروطیت که آنرا ساخته و پرداخته انگلستان عنوان کرده اند. در هر حال باید به اهداف کودتا گران و نیز پیامدهای آن توجه داشت تا اصل موضوع روشن گردد و درس عبرتی از تاریخ باشد.

تا زمانیکه دموکرات ها در آمریکا بر سر کار بودند سیایت بین المللی شان در راستای دیگری در برابر اعمال انگلستان بود و خود را آزادیخواه و بر ضد استعمار گران نشان میدادند . اگر چه وعده های کمک به دولت مصدق از سوی دولت آمریکا هیچگاه عملی نشد ولی با عوامل و حکومت محافظه کار انگلیستان هم همدلی نشان نمی داد تا اینکه جمهوری خواهان به ریاست ژنرال آیزنهاور و برادران داس (یکی وزیر امور خارجه و دیگری رئیس سازمان سیا) زمام امور را در دست گرفتند در این زمان چرچیل و حزب محافظه کار با خوشحالی تمام برنامه براندازی دولت مصدق در دستور کار قرار دادند و به یاری حکومت جدید امید وار شدند و توطئه را پیگیری نمودند . در ضمن نباید فضای حاکم بر دیپلماسی آمریکا را از نظر دور داشت که دیپلماسی جنگ سرد و مک کار تیسیم نقش اساسی در سیاست روز بر بر ضد شوروی آن زمان بعهدده داشت در این راستا برنامه حذف مخالفین و آزادیخواهان در آمریکا نیز در دستور کار قرار داشت . از سوئی دیگر در شوروی استالین مرده بود و جانشینانش بر سر تصاحب قدرت در جنگ و مبارزه بودند . ژنرال بریا سعی در حذف خروشچف داشت و مالنکف بر حذف اندو دیگر پای می فشرد بدین جهت سر در گمی سیاسی و سرگرمی حذف افراد قدرتمند در داخل شوروی بنحوی بود که در مورد ایران و باوجود حزب توده که دولت نشانده آنان بود نمی توانستند برنامه ای را ارائه یا پیگیری نمایند .

لازم به تذکر است اگرچه جنگ سرد بین غرب و شرق در اوج خود بود ولی یک توافق نا نوشته بین این دو قدرت بر سر ایران وجود داشت زیرا شوروی آنروز در آن معرکه تحریم فروش نفت توسط انگلستان با وجود مرز مشترک وسیع بین دو کشور نه تنها بکمک مصدق نیامد با کارشکنیهای عوامل داخلیش و بحران آفرینشان و نیز با عدم پرداخت غرامت های جنگ و ندادن طلاهای ایران مصدق را در فشار اقتصادی مضاعف قرار داد(این غرامت ها در زمان دولت کودتا چی زاهدی پرداخت شد)

در برنامه کودتا و اهداف آن ظاهراً مسئله نفت جزء مهمی بحساب نمی آمد و یک مسئله ثانوی تلقی می شد و تکیه گاه سیاست پیشگان انگلیس در مذاکرات با دیپلماتهای آمریکائی مهم مسئله موضوع سقوط ایران بدامن کمونیسم بود . با اینکه خود آگاه بودند این کار امکان پذیر نمی باشد ولی با استفاده از فضای سیاسی موجود در آمریکا در اثر افکار مک کارتی و پدیده مک کارتیسم شرایط را برای دخالت آمریکا در طرح بر اندازی دولت ملی دکتر مصدق آماده کردند . در این شرایط بود که توطئه گران موفق به ارائه و اجرای طرح تی پی آژاکس گردیدند در این طرح یک بخش وسیع و کار آمد برای تبلیغات تدارک شده بود و مسولیت این بخش بعهدہ دکتر دونالد . ان . ویلبر بود که باید با همراهی سایر بخشهای طرح در داخل ایران با جذب روزنامه نگاران قایل خریداری و انجام یک سری فعالیت های تبلیغی افکار عمومی مردم ایران را بر ضد دکتر مصدق آماده نماید . نا گفته نماند در اجرای طرح سقوط مصدق نمایندگان فعال آمریکا و انگلستان از جمله کریستوفر رونتا گر و ود هاوس رئیس ایستگاه اطلاعات بریتانیا و طرح اولیه تی پی آژاکس در تهران و کرمیت روزولت رئیس بخش خاور نزدیک و افریقا در سیا و دکتر دونالد . ان . ویلبر محقق و استاد دانشگاه و تنی چند از فعالان سازمان های اطلاعاتی انگلستان و آمریکا شرکت فعال داشتند .

د کتر دونالد . ان . ویلبر با خریداری روزنامه نگاران از جمله روزنامه های ستاره اسلام - آسیای جوان - آتش - آرام - مرد آسیا - ملت ما - ژورنال دو تهران داد - شاهد (ارگان حزب زحمتکشان وابسته به دکتر بقایو علی زهری) - بنوعی کیهان و اطلاعات برنامه ریزی های لازم در موارد زیر انجام داد :

- نا کار آمد نشان دادن دولت مصدق

- دیکتاتور شدن دکتر مصدق با توجه به لایحه اختیارات

- فقر و ناداری مردم

- سقوط رژیم در دامن کمونیسم

- نا امنی

- ایجاد بحران های مختلف

نشریه ای بنام شرق زشت ترین کاریکاتورها را بر علیه مصدق انتشار میداد . دو نفر از مزدوران ایرانی از امریکا دلار دریافت می کردند بنامهای جلالی و کیوانی در اجرای دستورات ویلبر نقش زیادی داشتند . در روزهای ۲۶ و ۲۷ مرداد ظاهرا به اینکار خودشان اعلامیه بزرگی در مورد از صحنه بدر کردن شاه توسط مصدق و نیز فرمان نخست وزیری زاهدی را چاپ و منتشر کردند و روزنامه ملت ما آنرا تجدید چاپ کرد .

در ۲۷ مرداد وقتی خبر سفر شاه از بغداد به رم انتشار پیدا کرد نا آرامی را در

سطح تهران بیشتر شد بنا بگفته جلالی و کیوانی آنها بودند و عده ای را با پرداخت پول تحت

نام حزب توده برای حمله به دفاتر حزب ملت ایران بر بنیاد پان ایرانیسم تجهیز کرده و باین

دفاتر در میدان بهارستان حمله نمودند و نیز تحت نام حزب توده اعلامیه های متعدد بر ضد

اسلام و بر ضد علما و مسلمانان و بازاریان تهیه و توزیع کردند و بسیاری از آقایان علما را

تهدید مستقیم کردند . پخش و توزیع این اعلامیه های دروغین در نواحی بازار و پایین شهر اثرات

بسزائی در افکار عامه مردم داشت . در این راستا سعی داشتند بتواند از حضرت آیت ... بروجردی مرجع

عالیقدر شیعه اعلامیه یا فتوائی بر ضد مصدق بگیرند در این زمینه آقای آیت ... بهبهانی بسیار فعال بود

. پژوهندگان غربی مانند ریچارد کاتم - گاز یوروسکی - استیفن کینز می نویسند :

با فضای تبلیغاتی و هرج و مرجی که از ۱۹ اسفند سال ۱۳۳۱ و بهار و تابستان ۱۳۳۲ با

ربودن افشار طوس رئیس شهربانی و یاغی گری ابوالقاسم بختیاری در چهار محال

بختیاری و ذوالفقاریها در زنجان در ایران ایجاد شده بود در امریکا تصویری از ایران ترسیم می شد که

بقدرت رسیدن کمونیست در ایران نه تنها دور از تصور نیست بلکه حتمی است و نتیجه گیری روزنامه

ها در غرب ویژه آمریکا بر این بود که باید مصدق سقوط کند تا ایران در دامن کمونیسم و شوروی گرفتار نگردد

اگرچه ظاهراً مسئله نفت در پشت پرده این موضوع قرار داشت ولی حقیقت را نباید از نظر دور داشت که علاوه بر دغدغه اصلی سیاستمداران انگلیسی و آمریکائی غیر از مسئله سقوط ایران بدامن کمونیسم و در نتیجه دستیابی شوروی بآبهای گرم خلیج فارس و منابع و ذخائر عظیم نفت ناحیه جنوب ایران دو مسئله مهم دیگر هم وجود داشت .

۱- از ملی شدن صنعت نفت در سال ۱۳۳۰ (۱۹۵۱) ضربه سنگینی برای استعمارگران غربی بود (اگرچه ملی نمودن صنایع و در انگلستان به رسمیت شناخته شده بود ولی برای سایر کشورها ممنوع قلمداد می شد ولی بر اساس قوانین بین المللی و ملی شدن نفت مکزیک براحتی این موضوع می توانست فیصله یابد) زیرا این ملی شدن باعث بیداری سایر ملت های تحت ستم و استعمار می گردید و در نتیجه منافع آنها بخطر می افتاد . اگر چه ظاهراً دولت دموکرات قبل از آیزونها ور در اثر قانون ضد تراست در آمریکا موضوع نفت را برای آمریکا جدی تلقی نمی کرد ولی بعد از کودتا با ایجاد کنسر سیوم از نفت سهم خواهی کرد و نیز جا پای استعمار نوین خود در ایران محکم نماید . در حقیقت یکی از پیامد های کودتا ی ۲۸ مرداد فعال شدن کمپانیهای نفتی آمریکا در ایران و ناحیه خلیج فارس می باشد (در تنظیم قرارداد کنسر سیوم چنان ابهاماتی وجود دارد که دولتمردان ایران از آن سر در نمی آوردند)

بدین ترتیب که بعد از تنظیم قرارداد سپهبد زاهدی آنرا در هیات دولت مطرح

کرد و گفت آقایان زیاد بخود زحمت خواندن و درک آنرا ندهند زیرا دکتر امینی سه ماه در

این مورد کار کرده است شما فقط امضای کنید بهم چنین امینی در مجلس فرمایشی شورا به

نمایندگان که از عبارت های بسیار پیچیده و مبهم و ناروشن آن چیزی نفهمیده بودند گفت :

از مبهم بودن عبارات فارسی قرارداد نترسید زیرا وضع نفت نیز مبهم تر از آنست

و نسخه انگلیسی قرارداد هم مبهم است. زاهدی نخست وزیر در پایان این جلسه مجلس شورا چنین گفت: لایحه ای که تقدیم کرده ام عهدنامه نیست بلکه قرارداد نفت است. آقایان می دانند که با دنیا طرف هستیم و این یک امر خصوصی نیست. الان وضع سیاسی دنیا به این مربوط است خواهش دارم آقایان ۶ ساعت استراحت و بقیه اوقات شبانه روز خود را مصروف رسیدگی به لایحه بفرمائید.

افزون بر آن مهم ترین پیامد کودتای ۲۸ مرداد حضور آمریکا در ایران در نتیجه پایگاهی برای حضور در خاورمیانه و جایگاهی سیاسی-اقتصادی و نظامی در این قسمت از جهان برای پیشبرد افکار و نیت استعماری و نیز جایگزینی بجای استعمار انگلستان در منطقه بود.

یاد آور می شود کودتای ۲۸ مرداد جنگ امپریالیسم غرب بر ضد اندیشه ملی گرائی در جهان سوم بود که روز به روز رونق بیشتری میگرفت و در نتیجه منافع استعمار گران به سختی در جهان به خطر افتاده بود (دیر زمانی از ملی شدن صنعت نفت در ایران نگذشته بود که در مصر موضوع ملی شدن کانال سوئز پیش آمد و در الجزائر موضوع استقلال از فرانسه و)

۲- کوتای ۱۸ مرداد ابعاد دیگری نیز داشت زیرا غرب بویژه انگلستان علاوه بر بهره کشی و بهره برداری از منابع ثروت دنیای سوم سیاستی را اعمال می کردند مبنی بر اینکه این کشورها برای گذران زندگی روزمره متکی به یک محصول باشند که اصطلاحا اقتصاد تک محصولی مثل نفت در کشورهای نفت خیز یا مس در کشورهای دارای مس مانند شیلی و شکر در کوبا خوانده میشود در جهان نظایر آن زیاد است بدین ترتیب که فرآورده ای که شاهرگ حیات اقتصادی یک کشور است را انحصارا در دست گرفته و از کشور صاحب ثروت به ثمن بخش خریداری کرده و پس از هزاران زد و بند و وابستگی، رقمی در حقیقت ناچیز در اختیار دولتهای وابسته قرار می دهند و این وابستگی باید بنوعی

باشد که هر آن امپریالیسم احساس خطر کرد منبع درآمد را بلوکه و حذف کند و در نتیجه ملت در اثر فقر و گرسنگی از پای درآید و یا تسلیم دیکتاتور و وابسته گردد چنانچه در شیلی مشاهده شد .

دکتر مصدق با درک درست از این موضوع استعماری بنیان اقتصاد بدون نفت را گذاشت و از اینجا پایه های دموکراسی اقتصادی پای می گیرد در نتیجه کشور دیگر وابسته به یک محصول نیست و میتواند بر پای خود بایستد و نیازی نیست ثروت ملی خود را بزور بحراج بگذارد و تحریم اقتصادی کارساز نمی شود و از این مرحله است که عدالت اجتماعی بنیان گذاری می شود در نتیجه ثروتمند ثروتمند نشده و رانت خواری بوجود نمی آید و استقلال کشور به خطر نمی افتد که حاکمان برای آنکه قدرت را از دست ندهند و حکومت پا برجا بماند نیاز به تکیه به بیگانگان داشته باشند (در آخر قرن بیستم میلادی که نفت در دریای شمال کشف و به تولید رسید همه بر این باور بودند عرب های چشم آبی خواهند شد ولی با تکیه بر اصول دموکراسی از نفت برای تامین بودجه و کسری بودجه استفاده نکردند .

موضوع اقتصاد بدون نفت که مصدق بزرگ دست به اجرای آن زد اگرچه ظاهراً ارتباطی با کودتا و کودتاگران نداشت ولی از دیدگاه استعمارگران از اهمیت ویژه ای برخوردار بود زیرا کشور بدون اتکا به پول نفت اداره می شد و با نوسان قیمت آن در بازار جهانی کشور دچار انقباض و انبساط نمیشد که اثرات آن بر سفره های مردم مشاهده شود در نتیجه دموکراسی در ابعاد مختلف آن در کشور پا می گرفت و بی نیاز از فروش محصول به ثمن بخش میتوانست در صحنه های بین المللی از منافع ملت دفاع کند . این استقلال واستحکامی که مصدق با استفاده از دموکراسی و اقتصاد بدون نفت بنیان گذارده بود برای دنیای استعمارگر زنگ خطر بزرگی بود چنانچه ملت های جها سوم این موفقیت ایران را مشاهده می کرد و گرتته برداری می نمودند استعمارگران دیگر جایگاهی برای چپاول ثروت ملت های جهان سوم نداشتند .

پس برای کودتا گران باید دلایل زیادی وجود میداشت که دست به کودتا زدند و آن توطئه عظیم برای ملت ایران و دکتر محمد مصدق تدارک دیدند که نه تنها در ایران هر گونه آرمان ملی را سرکوب کنند بلکه در جهان سوم امکانی برای گرتنه برداری از ایران بوجود نیاید .

بسیاری از پدیده های اجتماعی میوه ای دیررس دارند و سالها میگذرد تا ثمره آن ببار آید . موفقیت کودتای ۲۸ مرداد الگوئی برای امپریالیسم انگلیس و آمریکا شد و در گوشه و کنار دنیا دست به براندازی حکومت های ملی دنیا زدند و پس از ۱۳۳۲ (۱۹۵۳) نمونه زیادی از این دست در جهان وجود دارد . امروز بسیاری از این پژوهندگان بر این عقیده اند کودتای ۲۸ مرداد موکراسی نوپای ایران را که دکتر مصدق و یارانش به همراه ملت بجان کشتند و پرورش دادند از بین برد و دیکتاتوری را جایگزین آن کرد در نتیجه درخت خشونت را آبیاری کردند حال اگر سود جویان و چپاول گران داخلی و خارجی به یک کلام کودتاچیان اند یشیده بودند که چه می کارند امروزه در دنیا تروریسم را درونی نمی کردند .

با این موضوع اندیشید و از تاریخ درس گرفت در جامعه هائی که اختناق و خفقان (مانند بعد از ۲۸ مرداد) بهر دلیل حاکم گردد زمینه طوفانهای بنیان برانداز را فراهم می کند و بر عکس اگر بر مردم سالاری تکیه شود و نهال آن بارور شود خطراتی که امروز جهان را تهدید می کند و امنیتش را از دست داده هیچگاه بوجود نمی آید .

برای اطلاع بیشتر میتوانند به کتابهای زیر مراجعه کنند

- اسرار کودتا محرمانه CIA درباره عملیات سرنگونی دکتر مصدق ترجمه دکتر حمید

احمدی

- خواب آشفته نفت جلد سوم محمد علی موحد

- همه مردان شاه استفن کینزر ترجمه شهریار خواجهیان

- ناسیونالیسم در ایران ریچارد کاتم ترجمه احمد تدین

- معرفی و شناخت دکتر محمد مصدق محمد جعفری قنواتی